

(ה) קשה להיות יהודי

לאוהבי סיווג ספרות למדורים מדורים מזומן בספר "נכר" ¹⁶) לשמעון הלקין אגוז קשה לפיצוח. שכן אין סיפורים אלה משתבצים במסגרת הספרות הישראלית החדשה, וזאת לא בשל רקעם השונה, אלא גם בשל התמטיקה שבהם, שאינה עולה בקנה אחד עם התמטיקה המטרדה והמעסיקה את מרביתם של כותבי העברית בארץ. עם זאת, גם אין הסיפורים מתאימים בדיוק למסורת הספרות העברית באמריקה. יש בהם צלילים נוגים שהם אולי בבחינת הד רחוק לגנסין; צלילי ייאוש שיש בהם מן המסורת הברנרית. קיים ה"וולטשמרץ" של האיש הצעיר והיגון המאופק יותר של האיש המזדקן. הקובץ קרוי "נכר" ואכן יש בכותרת זו כדי לשקף משהו ממהות הסיפורים. גיבוריהם של הסיפורים נמצאים בנכר. בין אם הם בדרכם לאמריקה, מן העיירה ברוסיה בה נולדו, ובין אם הם באמריקה, בניו-יורק, בצידי דרכים, בכבישים, כפרים, אנשי עסקים, סטודנטים, וסתם חולמים — הם בנכר, נכר נצחי. גם מבחינת יחסי אנוש הם נמצאים במצב של ניכור. אחדים מן הגיבורים מתלבטים בייסורי אהבה. האהבה תמיד היא מיוסרת — בלתי אפשרית מעצם מהותה. יש שהגיבור מיצר על עצמו; יש שהוא מיצר על איזו נערה תמימה, המסורה לו בכל ליבה ואין הוא מסוגל להתמודד עם רגשותיה וצפיותיה. ואפילו השנים אותבים זה את זה ומבינים זה את זה, אין הם יכולים להפגש פגישה של אמת בתחום הרגש. יש שהגיבור חייב לברוח — כך ב"אקסי". יש שהנערה חייבת להימלט — כך ב"אליטה". אין אף סיטואציה

המאפשרת יחסי אנוש ישירים, "טבעיים". אין מישור בו יכולים הגיבורים השונים ליצור מפגש ומגע.

הסיפורים נכתבו בפרקי זמן שונים, אשר שנים רבות מפרידות ביניהם. הראשונים הם משנות העשרים; אחריהם באים ארבעה סיפורים משנות השלושים; ואילו הסיפור הארוך שבקובץ, המסיים, "מתוך מכתביו של לואי בירין", נכתב ב-1962. למעשה, אין הסיפורים עומדים בפני עצמם והם שברים של יצירה מקיפה יותר. יש בהם מן האווירה של הרומאנים של הלקין, "יחיאל ההגרי" ו"עד משבר". כמה מן הדמויות המרכזיות מופיעות בסיפורים אחדים; אנו פוגשים בלייזר לוסקין ב"בשעת ביקור" וכן "בחדר הפנימי". בנו של לייזר לוסקין, טולי, אינו מופיע ב"בשעת ביקור" אך מציאותו ברקע היא מהותית לסיפור. הוא מופיע, לעומת זאת, ב"הטבת חלום". ואילו הסיפור "תורת הגזע" שהוא פרק של הרהורים ואין בו נפשות פועלות, ממשיך וטווה את הנושאים המתעוררים ב"בשעת ביקור". מלבד זאת, הרי כמה מן הגיבורים אינם אלא גלגולים שונים של אותה דמות. "האני המספר" שב"אליטה" קרוב קרבה נפשית ל"אני המספר" שב"אקסי". היחסים שבין לייקין וויזי ב"אנדרלמוסיה", בין זאריב ועדה ב"מפחד בלילות", וכן היחסים המרומזים בין ליאון ואלסי ש"בחדר הפנימי" — הם סיטואציה אנושית דומה.

גיבוריו של שמעון הלקין הם גיבורים סובלים. עיקר סבלם בשני מישורים: היחסים שביניהם לבין הנשים הקרובות אליהם תדיר הם מגיעים עד משבר; ואילו המישור השני הוא בתחום המגע הפרובלמתי כל כך עם העולם הגוי. משתי הבחינות גם יחד נמצאים הגיבורים בנכר אינסופי, עלומני. אגב, במרכז כל הסיפורים, במידה שיש בהם נפשות פועלות, עומד גבר, — להוציא מכלל זה את "חיה-יוכבד לייסקי", בו הגיבורה היא אשה, חיה-יוכבד עצמה. וסיפור זה הוא החלש שבקובץ. מערכת היחסים הכאובה שבין הגיבור לבין האשה בסיפורים השונים שונה במהותה בתקופות החיים השונות, הוזהות עם הסדר הכרונולוגי של כתיבת הסיפורים. האיש הצעיר שב"אליטה" יש בו מן הסממנים הרומאנטיים. הוא מתענה בשל המאבק בין הנשמה לגוף. כדרך הצעירים הרומאנטיים הוא מבקש להתעלות אל האהבה הטהורה, זו שאין בינה לבין צרכי הגוף ולא כלום. בסופו של דבר, נמצא הוא חייב הן בפני נשמתו והן בפני אהובתו; אין הוא יוצא ידי חובה לא כלפי זו ולא כלפי זו. הוא הופך את נערותו לאומללה ואילו את נפשו הוא אינו מצליח להטעות.

לעומת אהבת האיש הצעיר ב"אליטה" ישנה אהבת הגבר על סף גיל העמידה ב"אקסי". כאן קיים הסבך של החובה המוסרית כלפי האשה שהמספר נשוי לה והאהבה לנערה צעירה יותר. אין המספר מסוגל לעמוד בכל כאב הלב המתעורר והוא נמלט על נפשו משתי הנשים גם יחד; אף שהוא יודע שבריתה אין משמעותה פיתרון. הסיפור המסיים, "מתוך מכתביו של לואי בירין", מתאר

את אהבתו הנואשת של גבר מזדקן לנערה צעירה, אהבה שהיא טראגית מעצם מהותה. אפילו נמצאת הנערה בזרועותיו של לואי בירין, יודע הוא שאין אלה אלא רגעים גנובים אשר המשך ועתיד אין להם. לואי בירין אסיר תודה לאהבתו, לא על אהבתה אליו, שאין הוא מאמין בה, אלא על שהיתה העילה לאהבתו שלו אליה, אהבה המעשירה את חייו בפנימיותם.

ייסורי אהבת הנשים אינם הייסורים היחידים המעיקים על הגיבורים. יחסיהם עם הגויים הם קשים וכאובים. הנושא מופיע כבר בסיפור הראשון בקובץ, "גולים", הוא נמצא ברקע מרבית הספר והוא עומד במרכזם של הסיפורים "בשעת ביקור" ו"תורת הגזע". שני הסיפורים הללו, שעניינם הוא הסבך חסר-המוצא של יחסי היהודי והגוי, רקעם העיר ניו-יורק. כלומר, לא מדובר כאן כלל וכלל ברדיפות קשות, בסכנות ובאיום ברוטאלי, ואפילו לא ביחסי איבה גלויים. לא כל שכן שאין כאן פחד בפני כיליון והשמדה. לעומת זאת, יש כאן מן הצער והכאב, הבושה והאי-נוחות, החרדה מפני המילה הלא-נכונה. הגיבורים אינם עומדים בפני סכנת כיליון גופנית. אך הצער והכלימה אוכלים אותם בכל פה. "תורת הגזע" הוא סיפור ללא עלילה וללא גיבורים. כל-כולו תיאור הרגשתם של סטודנטים יהודים באוניברסיטת ניו-יורק. הסיפור, יש לזכור, נכתב בשנות השלושים. אמריקה היא ארץ דמוקרטית — על כך חוזר המספר כמה פעמים, כשדבריו מתלווה פקפוק כלשהו:

"לפיכך כל זמן שהמשטר הנוכחי נוהג באוניברסיטה כבאמריקה כולה, כל זמן שמשטר זה יונק מתפישת עולם זו, המתקראת דמוקראטית, השווה ומשווה, כביכול, המתימרת לראות את הדומה בזרמי-הרוח ומעלימה עין ממילא מן השונה שבהם, הרי יושבי המדורים השונים שבמרתף האחד, כביכול — חברי התא על שם ההגמון הקאתולית כשהם לעצמם, ופרחי הנצרות הפרוטסטנטים בפני עצמם, וחברי האגודה לתרבות-ישראל לעצמם, — כולם על כרחם שיהיו מסתפקים במועט, בסמל פגום בלבד לריחוק שביניהם לבין שאר חבריהם — — —" (ע' 196—197).

קיום הדמוקראטיה הוא, אם כן, אינו בטוח לעולמי עד; פעמים חוזרות מילות התנאי "כל זמן". ולא עוד, אלא שהשוויון והאחדות נכפים על הבריות "בעל כרחם".

מרביתם של הסטודנטים יהודים הם, ולכאורה שפר עליהם חלקם. "אמריקה דמוקראטית שבארצות וישראל דמוקראטית שבאומות — ומה זיווג נאה יש מזה?" (ע' 204). ועוד יש באוניברסיטה פרופסור לאנטרופולוגיה, "המבטל בהרצאותיו את תורת הגזע תכלית הביטול". ואותו פרופסור מזרע ישראל הוא. ואף על פי שרובם של הסטודנטים יהודים, ואף על פי שבארץ דמוקראטית הם

כמה ספרים וסיפורים מן השנים האחרונות

יושבים, ואף על פי שהפרופסור הנכבד מבטל את תורת הגזע, אין היהודי חש עצמו שווה ערך לגוי. החליפה מאריג הטווייד מונחת טוב יותר על הסטודנט שאינו מבני ברית; תסרקתו מסודרת יותר; על פי הצצה חטופה בלבד אפשר להבחין מייד מיהו יהודי ומי אינו יהודי. פרטים חיצוניים קטנים לכאורה, חסרי ערך לכאורה — אך הם אינם נותנים מנוח והייסורים שהם גורמים לסטודנט היהודי דיים להפכם בעלי חשיבות. הסיגוף העצמי והחיתוט מזה; יהירותם וקרירותם של הגויים מזה. היהודי לעולם הוא כבול בסד רגישותו המיוחדת. על רקע שונה במקצת מופיעה אותה הפרובלמטיקה בסיפור "בשעת ביקור"; שם לא מדובר בהוויי האוניברסיטאי אלא באנשי עסקים. הרגש היסודי של חוסר ביטחון, אמנם, לא משתנה ממעמד למעמד. ב"בשעת ביקור" דווקא גוי הוא הפותח את פיו באורח בלתי צפוי ומרצה את טענותיו בפני שותפו לעסקים היהודי, אך הבעיה נשארת בעיתם של היהודים. סחופים ודוויים, ממשיכים גיבוריו של שמעון הלקין בעיגולי עצמי.

ינואר, 1973